

POVIJESNI PRIKAZ SAKRAMENTALNE POKORE

Kršćanin (pod pojmom kršćanina ovdje uključujem i sve nosioce služba u Crkvi), ako se želi postupno izgrađivati u svjesnog, odgovornog i aktivnog člana Crkve, nužno mora biti u stalnom stanju obnavljanja, izgrađivanja, usavršavanja ili, da se izrazimo biblijskim rječnikom, u neprestanom stanju *metanoje*, obraćeničke pokore.

To je poruka i zahtjev i starozavjetne Objave, a na poseban način i u mnogo većoj mjeri novozavjetne Objave. Ta je misao vidno prisutna i jako naglašena u dokumentima koncila Drugog vatikanskog. To je i prva pokoncilaska poruka cijeloj Crkvi i svakom pojedinom njezinom članu pape Pavla VI. u njegovoj apostolskoj konstituciji *Paenitemini*. To je bila misao vodilja svih aktivista u Crkvi u najnovijoj svetoj jubilarnoj godini.

Sakramentalna pokora trebala bi biti jedan od najmoćnijih i najdjelotvornijih sredstava te naše neprestane *osobne metanoje*.

Valja, međutim, odmah na početku naglasiti dosta poznatu i uočljivu činjenicu da je danas sakramentalna pokora u jednoj ozbiljnoj krizi. Ta se kriza očituje kako u sadržaju i metodi njenog prikazivanja i izlaganja u klasičnim priručnicima teologije, tako u katehetskoj i propovjedničkoj literaturi. Ta je kriza još uočljivija u praktičnom obavljanju sakramentalne pokore:

- Kratka, površna i nedostatna priprava.
- Slaba teološka utemeljenost u moralnom kvalificiranju grijeha sa strane pokornika, a i sa strane velikog broja ispovjednika.
- Uvjerenje kod mnogih (i svećenika i vjernika) da je sakramentalna pokora jedina redovita opraštajuća moć u Crkvi i da treba sve, pa i najmanje grijeha, koji često uopće nisu grijesi, staviti pod vlast ključeva: odatle mehaničko nabranje grijeha bez dovoljnog metanojskog, obraćeničkog pokajanja.
- Prenaglašavanje učinkovitosti opraštajuće moći sa strane Crkve, onoga što izražavamo tehničkim terminom *ex opere operato*, tj. ispovjednikovo održavanje promatrano kao spužva koja na neki način mehanički briše grijeha, a zanemarivanje uloge, odnosno dispozicije pokornika, onoga *ex opere operantis*.
- Neadekvatna, neodgovarajuća, pa zato nestimulativna i neučinkovita pokora ili zadovoljština.
- Ispovijedi iz pobožnosti, iz navike, pa i iz obzira (podsjetimo se sakramentalnih ispovijedi djece, sjemeništara, časnih sestara...).
- Ustaljeno mišljenje i dosta česta praksa da svećenik, kojemu se iz opravdanih razloga zabranjuju mnoge djelatnosti svećeničke službe, vrši i biva siljen vršiti službu ispovjednika.
- Itd...

— Ukratko, sakramentalna pokora u životu mnogih vjernika ne vrši onu ulogu koju bi mogla i trebala vršiti.

Drugi vatikanski koncil uočio je tu krizu sakramentalne pokore i naglasio nužnost jedne ozbiljne i korjenite reforme: »Neka se prerade obredi i obrasci pokore da jasnije izražavaju narav i učinak sakramenta« (Sacrosanctum Concilium, br. 72). Zato se u ovo pokoncilsko vrijeme dosta napisalo o sakramentalnoj pokori, bilo u njenom spekulativno-teološkom pročišćavanju i produbljavanju, bilo u praktično-pastoralnom prilagođavanju tog sakramenta gledom na shvaćanje i učinkovitost kod današnjih vjernika. Nažalost na hrvatskom jeziku o svemu tome vrlo je malo napisano.

Kako nam je poznato, poslije Koncila posebne komisije stručnjaka radile su na obnovi svakog pojedinog sakramenta prema smjernicama Koncila i dostignućima teološkog i pastoralnog istraživanja. Ostao je najzadnji sakrament pokore. Objelodanjen je tek 2. prosinca 1973.

Činjenica da se tako dugo čekalo na obnovljeni obred ulijevala je nadu da su se odgovorni stručnjaci ozbiljno i svojski stavili na posao i da ćemo u rukama imati temeljito obnovljeni obred sakramenta pokore, pomoću koga bi se mogli ukloniti svi oni negativni bezsadržajni elementi koji su se spleli oko ovoga sakramenta.

Međutim, većina onih koji su malo dublje ušli u dosta zamršenu problematiku ovoga sakramenta i koji su pozorno pratili pokoncilsku penitencijalnu literaturu, ostali su nezadovoljni s obnovljenim obredom, jer smatraju da nisu učinjeni neki zamašitiji zahvati, kao što je učinjeno u obnovljenim obredima nekih drugih sakramenata. Zato, po mom mišljenju, kriza sakramentalne pokore mogla bi se prebroditi samo jakim, zamašitim, dubokim zahvatima.

Poznata je činjenica da je dublje i svestranije istraživanje i proučavanje prvih kršćanskih izvora jedan od najglavnijih čimbenika koji je pokrenuo opći obnoviteljski pokret u Crkvi našega dvadesetog stoljeća i koji je prokročio teren na komu je mogla niknuti i dozreti ideja da se sazove jedan sveopći koncil Crkve.

Imajući to pred očima, kao i činjenicu da obnovljeni obred sakramentalne pokore nije ispunio opravdana iščekivanja mnogih, smatram jako korisnim da ukratko pogledamo kako se sakramentalna pokora obavljala i doživljavala tijekom stoljeća, a na poseban način u prvim stoljećima Crkve, koja se s pravom nazivaju *Zlatno doba kršćanstva*.

Napominjem da će ovaj prikaz biti dosta sumaran, sažet, ne ulazeći u detalje i izvjesne nijanse i razlike koje postoje u pojedinim starokršćanskim spisima i kod pojedinih mjesnih Crkava, nego ograničujući se na najvažnije i najsadržajnije datosti koje su bile općenito nazočne i kao takve danas općenito priznate.

Prema kršćanskim izvorima prvih stoljeća valja razlikovati tri vrste pokore: predbaptizmalna pokora (paenitentia ante baptismum), svako-

dnevna ili redovita pokora (*paenitentia quotidiana*) i službena crkvena pokora (*paenitentia ecclesiastica*, *paenitentia maior*). Jedino je ova treća pokora imala sakramentalni karakter.

Za važnost, potrebu i prakticanje predbaptizmalne kao i redovite ili svakodnevne pokore nalazimo izričita i jasna svjedočanstva i u knjigama Novoga zavjeta i u najstarijim poapostolskim i kasnijim starokršćanskim spisima. Ovdje mi nije cilj zadržavati se na analizi tih pokora.

Praksa sakramentalne pokore prvi se put izričito i jasno spominje u ranokršćanskom spisu *Poimen Hermas* (Hermin Pastir), napisan negdje sredinom drugoga stoljeća. U tom spisu također prvi put nalazimo jasno postavljen princip: *mia metanoia — una paenitentia*, tj. kršćanin ima mogućnost da samo jedanput u životu obavi pokoru koja ima sakramentalni karakter. Taj princip iznose, podržavaju i opravdavaju Tertulijan, Ciprijan, Klement Aleksandrijski, Origen i gotovo svi ostali kasniji Oci i na Zapadu i na Istoku.

Princip *samo jedanput u životu* opravdava se usporedbom sakramenta pokore sa sakramentom krsta. Tako sv. Jeronim naziva sakrament pokore »druga (spasonosna) daska za nesretnike poslije utapanja«. ¹ Sv. Ambrozije veli: »Kao što postoji jedan krst, tako je i jedna pokora koja se, međutim, javno obavlja. Treba da činimo pokoru za svakodnevne grijehе, ali ta je pokora za lake grijehе, a ona za teže.« ²

Procedura javne sakramentalne pokore

Sakramentalna je pokora imala javni karakter, tj. obavljala se na očigled cijele kršćanske zajednice. U tome se očituje eklezijalna ili komunitarna oznaka ovoga sakramenta u mladoj Crkvi.

Po sebi se razumije da su takvu javnu sakramentalnu pokoru obavljali samo oni kršćani koji bi učinili neki jako teški grijeh, neku veliku sablazan. Općenito to su bila tri poznata kapitalna grijehа: *apostasias* (idololatria), *homicidium*, *adulterium* ili teški grijesi, više-manje, povezani s ta tri kapitalna grijehа.

Glavna dva elementa koji uokviruju cijelu sakramentalnu proceduru, jesu *excommunicatio* i *reconciliatio*. Kršćani-grešnici koji su morali obaviti javnu sakramentalnu pokoru, bili su na neki način isključeni iz kršćanske zajednice. Da bi jedan takav kršćanin mogao ponovno postati punopravni i aktivni član kršćanske zajednice, morao je pružiti dostatne dokaze iskrenog pokajanja i obraćenja i učiniti izričitu molbu da bude pripušten na sakramentalnu pokoru. Tako su nastali tehnički izrazi: *paenitentiam petere*, *paenitentiam dare*, *paenitentiam accipere*. Na taj je način nastala posebna grupa kršćana, a zvali su se *pokornici* (*ordo paenitentium*).

¹ JERONIM, Ep. 80, 9: »... secunda post naufragium miseris tabula.«

² AMBROZIJE, De paenitentia, 2, 10: »Sicut unum baptisma, ita una paenitentia, quae tamen publice agitur; nam quotidiani nos debet paenitere peccati, sed haec delictorum leviorum, illa graviorum.«

Javni pokornici morali su najprije priznati ili ispovjediti svoje grijeha. Zatim im je odgovorni predstojnik kršćanske zajednice odredio vrstu pokore i vrijeme trajanja te pokore. Među pokorničkim djelima najčešće se spominju *molitva, post, milostinja, razna dobrotvorna djela*. Rok trajanja pokore zavisio je od vrste grijeha i od njegove težine, te od sablazni koja je nastala tim grijehom. Takva je pokora mogla trajati godinu, dvije, pet, deset, pa i više godina. Za neke izuzetno teške grijeha pokora je mogla trajati sve do smrti. Trajanje pokore ovisilo je i od vladanja pokornika, tako da je odgovorni predstojnik kršćanske zajednice mogao, prema pokazanoj revnosti ili nemarnosti, skratiti ili produljiti vrijeme pokore.

Javna se pokora obavljala u dvije etape. U prvoj etapi, za vrijeme zajedničkih molitava i posebno za vrijeme euharistijskog slavlja kršćanske zajednice, pokornici su se nalazili na ulazu u crkvu, često u pokorničkoj odjeći, kuda su prolazili kler i vjernici. Utjecali su se kršćanskoj zajednici da im pomogne svojim molitvama da opet postanu dostojni njezini članovi.

U drugoj etapi bili su pripušteni u crkvu, ali samo na prvi dio euharistijskog slavlja, tj. na penitencijalni dio, na slušanje svetopisamskih tekstova i na njihovo tumačenje. Kroz sve to vrijeme cijela je kršćanska zajednica molila za pokornike i budno motrila iskrenost njihova obraćenja u konkretnom životu.

Druga se etapa završavala sakramentalnim odrješenjem i ponovnim primanjem pokornika u kršćansku zajednicu s pravom aktivnog sudjelovanja u životu zajednice, što se najizrazitije očitovalo ponovnim punopravnim sudjelovanjem u euharistijskom slavlju. To je *reconciliatio*, pomirenje s Bogom i s mjesnom Crkvom. To se redovito obavljalo na kraju korizmenog vremena. U taj završni stadij javne sakramentalne pokore pripuštili su se samo oni pokornici koji bi dali svjedočanstvo iskrenog obraćenja svojim praktičnim kršćanskim životom.

Tu se vidi svijest i uvjerenje prvih kršćana da za oprostjenje grijeha nije dostatno samo pokajanje i odrješenje sa strane svećenika, nego da oprostjenje u sakramentu pokore valja »zaslužiti«, tj. da nam Bog ne oprašta grijeh bez naše suradnje. Zato nitko ne može osloboditi grešnika od pokore i zadovoljštine. To je razlog zašto se oprostjenje ili pomirenje davalo tek onda kad se izvršila pokora i zadovoljština prema mjeri učinjenih grijeha. Bez dostatne pokore i zadovoljštine sakramentalna pokora nema nikakvu vrijednost. To se jasno vidi iz slijedećega teksta sv. Ciprijana, koji se odnosi na sakramentalno pomirenje onih koji su »pali« za vrijeme Decijeve progonstva kršćana: »Protiv autoriteta Evanđelja, protiv Gospodnjega i Božjega zakona nerazboritošću nekih daje se zajedništvo, nevaljani i lažni mir, koji je opasan onima koji ga daju, a ništa ne koristi onima koji ga primaju.«³

³ CIPRIJAN, *De lapsis*, 15: »Contra Evangelii vigore, contra Domini ac Dei legem temeritate quorundam laxatur incautis communicatio, irrita et falsa pax, periculosa dantibus et nihil accipientibus proffutura.«

Gore opisana procedura javne sakramentalne pokore, s nekim nebitnim razlikama u pojedinim mjesnim Crkvama, prakticala se općenito u Crkvi sve do konca VI. st. Također je bio na snazi i princip »samo jedanput u životu sakramentalna pokora«.

Valja ipak konstatirati da su neki veliki i duboki mislioci među Ocima počeli uviđati, vodeći računa o slabosti čovjeka, s jedne strane, i o milosrđu Božjemu, s druge strane, da je princip »samo jedanput u životu« prestrog i da bi trebalo omogućiti kršćanima da obave više puta u životu sakramentalnu pokoru. Među takvima je bio i Augustin, kako svjedoči slijedeći odlomak iz jednog njegova pisma: »Kod mnogih zloća nekada napreduje tako da i poslije izvršene pokore, poslije pomirenja pred oltarom, učinu ili slične ili teže grijeha. Ali Bog čini da i takve grije njegovo sunce i ne daje manje velikodušnih darova života i spasenja nego prije. Iako se takvima u Crkvi ne dozvoljava pristup najponiznijoj pokori, ipak Bog prema njima pokazuje svoju strpljivost.«⁴

Taj smioni zahtjev mlade Crkve gledom na strogost i težinu javne sakramentalne pokore kao i gledom na princip »samo jedanput u životu« donosio je svoje plodove i pozitivne rezultate u prva tri stoljeća, kad je razina moralnog i vjerskog života kršćana bila na visini.

Međutim, Milanskom konvencijom (313. g.) nastaje jedna velika i sudbonosna prekretnica u Crkvi. Kršćanstvo postaje najprije ravnopravno s ostalim religijama, uskoro privilegirana i na kraju državna religija.

Do ovoga vremena kršćanstvu su pristupali samo oni koji su doživjeli iskreno i pravo obraćenje i koji bi svjedočanstvom svoga života za vrijeme trogodišnjeg katekumenata dokazali da su ozbiljno shvatili korak koji čine.

Sada, kad je nastala sprega između Crkve i državne vlasti, mnogi su pristupali kršćanstvu bez istinskog obraćenja, bez osobnog uvjerenja, bez jedne korjenite promjene života, iz čisto ovozemaljskih motiva, radi položaja, službe, karijere... Crkvene vanjske strukture počele su se učvršćivati... Kler sve više i više postaje odvojeni stalež... Mnogi su se biskupi više grijali na milosti cara i dvora, nego na Kristovoj milosti... Miješanje i utjecaj državne vlasti u trinitarnim i kristološkim borbama...

Sve je to utjecalo da se moralni i vjerski život kršćana vidno spustio..

Uza sve to, strogi zahtjevi javne sakramentalne pokore ostali su i dalje na snazi, kao i princip »samo jedanput u životu«. Kako je rastao broj onih koji bi se trebali podvrći strogoj proceduri javne sakramentalne pokore, a vjerski zanos opao, mnogi su to odgađali koliko je to bilo moguće, praktično do staračkih dana. S tako strogim zahtjevima praktično se došlo do takvog stanja da je javna sakramentalna pokora bila odvojena od života i postala jednostavno sredstvo pripreve na smrt.

⁴ AUGUSTIN, Ep. 153, 7: »In tantum autem hominum aliquando iniquitas progreditur, ut etiam post actam paenitentiam, post altaris reconciliacionem, vel similia vel graviora committant: et tamen Deus facit etiam super tales oriri solem suum; nec minus tribuit quam ante tribuebat largissima munera vitae ac salutis. Et quamvis eis in Ecclesia locus humillimae paenitentiae non concedatur, Deus tamen eos suae patientiae non obliviscitur.«

To je u svakome slučaju velika degradacija sakramenta pokore u usporedbi s vremenskim razdobljem prvih triju stoljeća Crkve.

Sakramentalna je pokora, dakle, došla do jedne ozbiljne krize. Upravo u onim godinama — mladost, zrela dob — kad je ovaj sakrament najpotrebniji, on se nije prakticirao. Jedna ozbiljna reforma nije se mogla poduzeti ako se ne ublaži pretjerana strogost i dokine princip »samo jedanput u životu«, jer je upravo to dovelo do spomenute krize, imajući u vidu ono opadanje vjerskog i moralnog života mnogih kršćana.

Međutim, službeni stav Crkve ostaje i dalje krut i nepromjenjiv...

»Privatna« sakramentalna pokora

Početak prakse »privatne sakramentalne pokore« koja se mogla obavljati više puta, nastao je u Keltskoj Crkvi Velike Britanije i Irske. Tome je vjerojatno razlog izoliranost ove Crkve od ostalog kršćanskog svijeta, jer se razlike osjećaju i u ostalim pitanjima liturgije i crkvene discipline. Izvori iz kojih saznajemo sakramentalnu penitencijalnu praksu Keltske Crkve, datiraju iz VI. stoljeća.⁵

Procedura sakramentalne pokore u Keltskoj Crkvi bila je slijedeća: Priznavanje i ispovijedanje grijeha privatno svećeniku, primanje pokore ili zadovoljštine koju svećenik propiše, izvršenje naređene pokore i na kraju sakramentalno odrješenje. Sakramentu pokore može pristupiti svaki kršćanin i u svako vrijeme. Nema nikakvog traga o degradiranju i o svim onim negativnim posljedicama javne sakramentalne pokore, što smo vidjeli u ostalim Crkvama onoga vremena. Pokora ili zadovoljština uglavnom odgovara vrsti grijeha: uskraćivanje jela, pića, bračnih odnosa, milostinja, razna dobrotvorna djela... Za neke posebno karakteristične grijehe, pokora je mogla biti doživotna, za druge više godina. Za neke lakše grijehe četrdeset, dvadeset, sedam dana. Dulja pokora mogla se zamijeniti kraćom, ali ova je morala biti intenzivnija. Ali naglašavam: i u Keltskoj Crkvi sakramentalno je odrješenje uvijek dolazilo tek nakon izvršene pokore.

Bujan kršćanski život u Irskoj Crkvi urodio je misionarskim zanosom. Pod parolom »peregrinari pro Christo« mnogi su redovnici i laici prešli u evropske zemlje i tu misionarili i osnivali samostane. Tako se sakramentalna pokora tipa Keltske Crkve počela pomalo prakticirati u evropskim zemljama.

Prvo sigurno svjedočanstvo prakticiranja »paenitentiae privatae« jest kanon 11 trećega pokrajinskog koncila u Toledu (589. g.), ali on je osuđuje kao zlu praksu (execrabilis praesumptio), koja je raširena u nekim španjolskim

⁵ Spominjem usput da se u ostalom kršćanskom svijetu prvi spominje Ivan Zlatousti koji bi prekršio princip »samo jedanput u životu«. To je, naime, bila jedna od optužbi protiv njega sa strane njegovih protivnika. A znamo da su optužbe uglavnom bile lažne... Zato na temelju izvora ne znamo u kolikoj je mjeri i ta optužba utemeljena.

skim Crkvama: »U nekim španjolskim Crkvama ljudi obavljaju pokoru za svoje grijehе ne prema kanonu, nego na najogavniji način: koliko im se puta prohtije sagriješiti, toliko puta od svećenika traže pomirenje.«⁶

Službena se Crkva svim silama borila protiv uvađanja sakramentalne pokore tipa Keltske Crkve. Tako još početkom 9. stoljeća (813. g.), za vrijeme »Reforme Karla Velikog«, službena je Crkva nastojala ukinuti novu penitencijalnu praksu i povratiti staru proceduru »paenitentiae publicae«. Ali službena Crkva u tome nije uspjela, jer je terenski pastoralni kler u većini bio za Keltsku penitencijalnu praksu.

Valja naglasiti da se sve do otprilike 1000. g. nije davalo sakramentalno odrješenje prije nego se izvršila pokora ili zadovoljština. Oko 1000. g. konačno se dokinuo vremenski razmak između ispovijedanja grijehа i odrješenja (rekoncilijacije), a pokora ili zadovoljština naknadno se obavljala. Ta se penitencijalna procedura kasnije stalno prakticirala, a prakticira se i danas.

Tako se početak drugoga milenija može smatrati drugom presudnom etapom u povijesti procedure obavljanja sakramentalne pokore.

To je bio letimičan pregled kroz povijesni razvoj sakramenta pokore.

—o—

Sada se nameće, poslije ovog prikaza, jedno ozbiljno pitanje: Kako to da su se dosta rijetki kršćani u prvim stoljećima Crkve, posebno tijekom prva tri stoljeća, podvrgli proceduri sakramentalne pokore, odnosno da većina kršćana kroz prva tri stoljeća nije nikada u životu obavila sakramentalnu pokoru (sv. Augustin na jednom mjestu kaže da sakramentalna pokora ne dolazi u obzir za jednog prosječnog kršćanina, a i on sam sigurno u životu nikada nije obavio sakramentalnu pokoru), a ipak to je zlatno doba Crkve, visoko razvijen moralni i vjerski život, razdoblje kršćanskog heroizma i mučenikâ, razdoblje svjedočenja djelotvorne kršćanske ljubavi, razdoblje silnog, nezaustavljivog prodora kršćanstva u ondašnji pogonski svijet rimskoga carstva?!

To pitanje i taj problem malo izbližega proučavam već tri — četiri godine. Tragao sam za literaturom, ali o tom problemu dosta je malo i škrto napisano... Posegnuo sam za izvorima, prvim kršćanskim poapostolskim spisima i kasnijim spisima sv. Otaca... Skupio sam dosta bilježaka, pa možda jednoga dana sve to sredim i objelodanim.⁷

Došao sam do slijedećih rezultata:

1. Rana je Crkva sa svom ozbiljnošću shvatila novozavjetnu poruku o korjenitoj promjeni novog, kristovog života. To se prije svega vidi iz njihova vrednovanja i istinskog proživljavanja sakramenta krsta. Koliko su značenje pridavali tom sakramentu najbolje pokazuje temeljita

⁶ Pokrajinski koncil u Toledu (589), kan. 11: »Per quasdam Hispaniarum Ecclesias non secundum canonem, sed foedissime pro suis peccatis homines agere paenitentiam, ut quotiescumque peccare libuerit, totiens presbytero reconciliari expostulent.«

⁷ Nešto sam o svemu tome napisao u seriji članka u Taveliću kroz 1973. g.

priprava koja se tražila od onih koji su se odlučili da prime taj sakrament. Prema kršćanskim izvorima toga vremena, postavljali su se dosta strogi uvjeti za one koji žele postati katekumeni. Svaki je kandidat bio podvrgnut jednom strogom ispitu.

Katekumenat je redovito trajao tri godine. Cijela je kršćanska zajednica budno motrila praktični život katekumena. Katekumeni su na neki način smatrani već kršćanima, pa se od njih tražilo svjedočanstvo jednog primjernog kršćanskog života.

Trogodišnji rok katekumenata završava ponovnim vrlo strogim ispitom kandidata. Na poseban se način važnost davala svjedočanstvu praktične djelotvorne ljubavi. Onom kandidatu koji se ne bi pokazao vjeran ili na kojeg bi pala neka sumnja u iskrenost njegove odluke, neumoljivo se uskraćivao pristup sakramentu krsta.

Sami čin krštenja obavlja se u svečanoj i duboko sadržanoj liturgiji Uskrsnog bdijenja. Tu se očituje svijest mladog kršćanstva o veličini i uzvišenosti, ali i o zahtjevnosti sakramenta krsta. Kristov prijelaz iz smrti u život, iz tame u svjetlo, iz poniženja u slavu, novokrštenik doživljava kao svoj vlastiti osobni prijelaz. Taj duboki teološki razlog objašnjava hrabri zahtijev mlade Crkve da novokrštenik mora doživjeti duboki i korijeniti preobražaj, tj. da mora učiniti temeljiti prekid s grešnom prošlošću, svući starog grešnog čovjeka i početi živjeti novim kristovskim životom.

2. Postoji još jedan važan čimbenik koji je igrao veliku ulogu u postizavanju velike razine moralnog i vjerskog života ondašnjih kršćana. To je njihov euharistijski život, proživljavanje euharistijskog otajstva.

Prvi su kršćani bili svjesni jedne od središnjih svetopisamskih poruka: potreba trajnog obraćenja, obnavljanja, usavršavanja. Tertulijan je tu svijest prvih kršćana sažeo u slijedećim riječima: Kršćaninom se ne rađa nego postaje. To znači da kršćanin mora krsnu milost razvijati i tako se postupno izgrađivati u svjesnog i aktivnog člana kršćanske zajednice. Da bi se to postiglo, prvi su kršćani naglašavali kao najvažnije i najdjelotvornije sredstvo: aktivno sudjelovanje i svjesno proživljavanje euharistijskog otajstva.

Čini mi se da mnogo toga kaže i slijedeća činjenica: u kršćanskim izvorima prvih stoljeća nigdje ne nalazimo odredbu ili propis da su kršćani dužni sudjelovati na euharistijskom slavlju. Oni su euharistijsko slavlje smatrali središnjim i najvažnijim događajem kršćanske zajednice i, zato, ne obvezom nego jednom životnom potrebom.

Kod prvih kršćana bila je jako prisutna svijest da je euharistijska žrtva identična s Kristovom žrtvom na križu i, dosljedno, da ima istu otкупitljesku snagu kao i žrtva na križu. Bili su čvrsto uvjereni da euharistijska žrtva čisti od svakidašnjih grijeha i slaboga, naravno uz prethodnu dispoziciju. Zato su svi koji su sudjelovali na euharistijskom slavlju pristupali i k stolu Gospodnjemu.

Uz euharistijsko slavlje usko su povezane dvije vrline ili odlike koje su na osobit način karakterizirale prve kršćanske zajednice: međusobno praštanje i izmirenje te djelotvorna kršćanska ljubav.

Prvi su kršćani čvrsto vjerovali da Bog neće oprostiti grijehe onomu koji nije spreman oprostiti svome bližnjemu i s njim se izmiriti. U tome su bili do te mjere osjetljivi i strogi da nisu dopuštali sudjelovati euharistijskom slavlju onomu tko bi odbio oprostiti i izmiriti se sa svojim bližnjim. Evo u tom smislu jedne upute u poapostolskom spisu *Didahé*: »Ako je netko u razmirici sa svojim bližnjim, ne smije vam se pridružiti prije nego se ne pomiri, da ne bi pofanirao vašu žrtvu.«

3. Prvi su kršćani bili duboko svjesni učvorenog i nerazdvojivog jedinstva »horizontalne« i »vertikalne« ljubavi. Ta se svijest hranila, razvijala i postajala djelotvorna upravo na euharistijskim sastancima. Na osnovi te svijesti oni su bili čvrsto uvjereni da djelotvorna kršćanska ljubav — pomoć čovjeku, posebno čovjeku u nevolji, na bilo koji način i u bilo kojem obliku, s dubokom teološkom motivacijom da to čine ne samo radi Krista nego samom Kristu (»Bio sam gladan... bio sam žedan... Meni ste učinili koliko ste učinili jednomu od ove moje najmanje braće«) — čisti kršćanina od svih onih grijeha koji ne traže da se kršćanin podvrgne javnoj sakramentalnoj pokori. I to je jedan od razloga zašto se u ranokršćanskim spisima često ističe potreba i važnost djelotvorne kršćanske ljubavi i zašto je prakticiranje te ljubavi jedna od karakterističnih oznaka ranog kršćanstva.

Kad ne bismo bili prostorno ograničeni, bilo bi jako interesantno i poučno donijeti nekoliko u tom smislu sadržajno bremenitih tekstova, kojima inače obiluju starokršćanski spisi... Mjesto toga evo dva novoza-vjetna teksta koji održavaju uvjerenje kršćana iz apostolskog vremena i na kojima se razvijala svijest kasnijih kršćanskih generacija: »Prije svega, imajte žarku ljubav jedan prema drugomu, jer ljubav oprašta mnoge grijehe« (1 Petr 4, 8); »Dječice, ne ljubimo riječju i jezikom nego djelom i iskreno. Po tome ćemo poznati da smo od istine i pred njim umiriti svoju savjest — ma za šta što nas naša savjest osuđivala — jer je Bog veći nego naša savjest« (1 Iv 3, 18 — 20).

—o—

Poslije svega rečenoga evo na kraju nekoliko razjašnjenja radi eventualnog pogrešnog shvaćanja i tumačenja gledom na sadržaj i način moga prikaza same tematike, kao i nekoliko zaključaka koji se neminovno nameću iz gornjeg prikaza:

— Uopće ne dolazi u pitanje vraćanje sakramentalne pokore na praksu prvih stoljeća Crkve. Crkva je nastojala u svim razdobljima svoje specifične i vijugave povijesti, više ili manje uspješno, da povjereni joj »depositum fidei«, koji je namijenjen ljudima svih boja, kultura i vremen-

skih razdoblja, prilagoditi konkretnom povijesnom čovjeku s konkretnim povijesnim specifičnostima. Zato penitencijalna prapsa prvih stoljeća Crkve ne smije nam danas služiti kao imitacija, nego kao inspiracija.

— Također ne dolazi u pitanje tendencija da se rjeđe pristupa sakramentalnoj pokori, nego da bi svaka sakramentalna pokora barem u nekoj mjeri trebala biti osobni i komunitarni obraćenički doživljaj.

— Uočiti teološku utemeljenost da Euharistija (promatrana per modum unius i kao žrtva i kao sakrament) i djelotvorna kršćanska ljubav opraštaju grijeha disponiranom kršćaninu. Koje grijeha? Na Tridentinumu o tom su se pitanju vodile duge i žestoke rasprave. Pitanje nije teološki rasčišćeno. To se vidi i u kompromisnim definitivnim tekstovima Tridentinuma, jer se s jedne strane priznaje da Euharistija ima moć oprostiti grijeha bez ograničenja⁸, dok se s druge strane traži da kršćanin u teškom grijehu mora obaviti sakramentalnu pokoru kao uvijet za pristupanje na pričest⁹. Još je i danas to pitanje dosta maglovito jer je usko povezano s jednim drugim jako zamršenim pitanjem: gdje je u konkretnom slučaju granica između teškog i lakog grijeha? U svakom slučaju valja priznati teološki utemeljenu istinu: Krist svoju otkupiteljsku opraštajuću moć nije isključivo povezao sa sakramentom pokore.

— Uspostaviti istinsku ravnotežu u sakramentu pokore između uloge službenika Crkve i osobnog aktivnog angažiranja samog penitenta.

— Staviti poseban naglasak na važnost odgovarajuće adekvatne pokore ili zadovoljštine.

— Prema penitencijalnoj praksi Crkve iz prvoga milenija, sakramentalna pokore obavljati u dvije etape. Prva etapa: priznavanje ili ispovijedanje grijeha, primanje pokore ili zadovoljštine koju propiše ispovjednik. Druga etapa: vršenje primljene pokore ili zadovoljštine na kraju koje se dobiva ispovjednikovo odrješenje.

Nema sumnje da se za obnovu sakramenta pokore mogu izvući i drugi konstruktivni zaključci iz usporedbe kako se sakramentalna pokora obavljala i doživljavala u prvim stoljećima Crkve i kako se velikim dijelom obavlja i doživljava danas.

Na kraju jedna važna izjava velikoga živućeg teologa Karla Rahnera: Daleko više vrijedi jedna doživljena sakramentalna pokora, nego deset nedoživljenih.

⁸ Denz. - Schön. 1743: »Huius quippe oblatione placatus Dominus, gratiam et donum paenitentiae concedens, crimina et peccata etiam ingentia dimittit.« O istom predmetu **Katekizam tridentskog koncila** izražava se na slijedeći način: »Si donc nous immolons et si nous offrons cette victime très sainte avec un coeur pur, une Foi vive et une douleur profonde de nos péchés, nous obtiendrons infailliblement miséricorde de la part du Seigneur, et le secours de sa Grâce dans tous nos besoins. Le parfum qui s'exhale de ce Sacrifice lui est si agréable qu'Il nous accorde les dons de la grâce et du repentir, et qu'Il pardonne nos péchés« (Catéchisme du Concile de Trente, Paris 1969, str. 247).

⁹ Denz. - Schön. 1647: »Ecclesiastica autem consuetudo declarat, eam probationem necessariam esse, ut nullus sibi conscius peccati mortalis, quantumvis sibi contritus videatur, absque praemissa sacramentali confessione ad sacram Eucharistiam accedere debeat.«